

SALMAN
RUSHDIE
TWEE JAAR
ACHT MAANDEN
EN
ACHTENTWINTIG
NACHTEN

ROMAN

Vertaald door Karina van Santen en Martine Vosmaer

Uitgeverij Atlas Contact
Amsterdam/Antwerpen

Er is weinig bekend over de ware aard van de jinns, schepsels gemaakt van rookloos vuur, maar er is veel over geschreven. Of ze goed zijn of slecht, duivels of welwillend, dat soort kwesties is onderwerp van felle discussies. We gaan er doorgaans van uit dat ze over de volgende eigenschappen beschikken: ze zijn grillig, wispelturig en baldadig, ze kunnen zich met hoge snelheid verplaatsen, ze kunnen van grootte en vorm veranderen, en ze kunnen veel van de wensen van sterflijke mannen en vrouwen vervullen als ze er zin in hebben of ertoe gedwongen worden; en hun tijdgevoel verschilt radicaal van dat van mensen. Ze moeten niet verward worden met engelen, al wordt in sommige oude verhalen ten onrechte beweerd dat de Duivel zelf, de gevallen engel Lucifer, zoon van de ochtend, de grootste van de jinns was. Heel lang waren ook hun verblijfplaatsen een punt van discussie. In oeroude verhalen werd soms kwaadaardig gezegd dat de jinns in ons midden woonden, hier op aarde, in de zogenaamde 'benedenwereld', in vervallen gebouwen en op veel groezelige plekken – vuilnisbelten, begraafplaatsen, latrines, riolen en, waar mogelijk, in mesthopen. Volgens deze gemeene kletspraat doen we er goed aan ons grondig te wassen na elk contact met een jinni. Ze zijn onwelriekend en brengen ziekten over. Maar voortreffelijke commentatoren hebben al lang geleden de waarheid vastgesteld zoals we die nu kennen: dat de jinns in hun eigen wereld leven, van ons gescheiden door een sluier, en dat die bovenwereld, die soms Peristan of Elfenland wordt genoemd, bijzonder uitgestrekt is, al blijft het voor ons onbekend terrein.

Zeggen dat jinns niet-menselijk zijn is een open deur in-

trappen, maar mensen hebben minstens een paar eigenschappen gemeen met hun excentrieke tegenhangers. Bijvoorbeeld wat godsdienst betreft; er zijn onder de jinns aanhangers van elke geloofsovertuiging van de wereld, en er zijn jinns die niet geloven, voor wie het idee van goden en engelen net zo vreemd is als de jinns zelf vreemd zijn voor de mens. En hoewel veel jinns amoreel zijn, kennen in ieder geval sommige van deze machtige wezens het verschil tussen goed en kwaad, tussen het rechter- en het linkerpad.

Sommige jinns kunnen vliegen, andere glibberen in de vorm van slangen over de grond, of rennen blaffend met ontblote tanden rond in de gedaante van enorme honden. In de zee, en soms ook in de lucht, nemen ze de uiterlijke verschijning van draken aan. Sommige van de lagere jinns zijn op aarde niet in staat hun vorm langdurig vast te houden. Deze amorfe schepsels glijden soms via oren, neus of ogen bij mensen binnen, bezetten die lichamen een tijdje, en werpen ze weer af als ze er genoeg van hebben. De bezette mensen overleven dat helaas niet.

De vrouwelijke jinns, de jinnia's of jiniri, de schaduwvrouwen van vuurloze rook, zijn nog mysterieuzer, nog ijler en lastiger te vatten. Er zijn woeste jiniri, en jiniri van liefde, maar het zou ook kunnen dat die twee verschillende soorten jinnia's eigenlijk een en dezelfde zijn – dat een woeste geest gesust kan worden door liefde, of een liefhebbend schepsel door mishandeling kan worden uitgelokt tot een woestheid die het begrip van stervelingen te boven gaat.

Dit is het verhaal over een jinnia, een belangrijke jinnprinses, die bekendstond als de Bliksemprinses vanwege haar beheersing van de bliksemschicht, en die lang geleden, in de twaalfde eeuw zoals wij zouden zeggen, een sterflijke man liefhad; en over haar vele afstammelingen; en over haar te-

rugkeer naar de wereld na een lange afwezigheid, om weer verliefd te worden, al was het maar kort, en vervolgens ten oorlog te trekken. Het is ook het verhaal over vele andere jinns, mannelijke en vrouwelijke, vliegende en glibberende, goede en slechte, niet geïnteresseerd in zedelijkheid; en over de tijd van crisis, de ontwrichte tijd die we de tijd der vreemdheden noemen, die twee jaar, acht maanden en achtentwintig nachten heeft geduurd, dat wil zeggen duizend nachten en nog een. En ja, we hebben weer duizend jaar geleefd sinds die dagen, maar we zijn allemaal voor eeuwig veranderd door die tijd. Ten goede of ten kwade, daar moet onze toekomst over beslissen.

De grote filosoof Ibn Rushd, ooit de *kadi* of rechter van Sevilla en later de lijfarts van kalief Abu Yusuf Yaqub in zijn woonplaats Córdoba, raakte in het jaar 1195 formeel in opspraak en viel in ongenade door zijn liberale ideeën, die onaanvaardbaar waren voor de steeds machtiger wordende Berberse fanatici die zich als een plaag over Arabisch Spanje verspreidden, en hij werd in binnenlandse ballingschap naar het dorpje Lucena buiten zijn geboortestad gezonden, een dorp vol Joden die niet langer konden zeggen dat ze Joden waren omdat de vorige heersende dynastie van al-Andalus, de Almoraviden, hen had gedwongen zich tot de islam te bekeren. Ibn Rushd, een filosoof die niet langer zijn filosofie uiteen mocht zetten, wiens geschriften allemaal waren verboden en wiens boeken waren verbrand, voelde zich onmiddellijk thuis tussen de Joden die niet konden zeggen dat ze Joden waren. Hij was een gunsteling geweest van de kalief van de heersende dynastie, de Almohaden, maar gunstelingen raken uit de mode en Abu Yusuf Yaqub liet de grote commentator van Aristoteles door de fanatici uit de stad verdrijven.

De filosoof die zijn filosofie niet kon uitdragen woonde in een smalle ongeplaveide straat in een nederig huisje met kleine ramen en leed hevig onder de afwezigheid van licht. Hij begon een dokterspraktijk in Lucena en zijn status als ex-lif-arts van de kalief zelve bezorgde hem patiënten; daarnaast gebruikte hij alle middelen die hij bezat om een bescheiden aandeel te krijgen in de paardenhandel, en investeerde hij ook in de vervaardiging van de grote aardenwerken vaten, *tinnajas*, waarin de Joden die geen Joden meer waren olijfolie en wijn opsloegen en verkochten. Op een dag, kort na het begin van zijn ballingschap, verscheen een meisje van zo'n zestien zomers aan zijn deur; vriendelijk glimlachend, zonder aan te kloppen of zijn gedachten op enige andere manier te verstoren, stond ze daar geduldig te wachten tot hij zich bewust werd van haar aanwezigheid en haar binnen noodde. Ze vertelde hem dat ze net wees was geworden; dat ze geen bron van inkomsten had, maar liever niet in het bordeel werkte; en dat ze Dunia heette, wat niet als een Joodse naam klonk omdat ze haar Joodse naam niet mocht uitspreken, en omdat ze ongeletterd was kon ze die niet opschrijven. Ze vertelde hem dat een reiziger haar deze naam had voorgesteld en haar had verteld dat het Grieks was voor 'de wereld', en dat idee stond haar wel aan. Ibn Rushd, de vertaler van Aristoteles, sprak haar niet tegen, omdat hij wist dat het in zoveel talen 'de wereld' betekende dat het niet nodig was erover te muggenziften. 'Waarom heb je jezelf naar de wereld genoemd?' vroeg hij, en ze antwoordde, terwijl ze hem recht aankeek: 'Omdat er een wereld uit mij zal stromen en degenen die uit mij zullen stromen zich over de wereld zullen verspreiden.'

Als man van de rede kwam hij niet op het idee dat ze een bovennatuurlijk schepsel was, een jinnia, van de stam van de vrouwelijke jinns, de jiniri: een belangrijke prinses van die

stam, op een aards avontuur, gedreven door haar fascinatie voor de menselijke man in het algemeen en de briljante man in het bijzonder. Hij nam haar op in zijn huisje als huishoudster en minnares, en in het omfloerste donker fluisterde ze haar 'ware' – dat wil zeggen valse – Joodse naam in zijn oor en dat was hun geheim. Dunia de jinnia was even spectaculair vruchtbaar als haar voorspelling had gesuggereerd. In de twee jaar, acht maanden en achtentwintig dagen die volgden was ze drie keer zwanger en telkens bracht ze tal van kinderen voort, minstens zeven per keer, leek het, en één keer elf, of misschien wel negentien, hoewel de kronieken vaag en onnauwkeurig zijn. Alle kinderen erfden haar meest opvallende kenmerk: ze hadden geen oorlelletjes.

Als Ibn Rushd een aanhanger van de occulte arcana was geweest, zou hij hebben beseft dat zijn kinderen nazaten waren van een niet-menselijke moeder, maar hij was te veel in zijn eigen wereld verdiept om dat te zien. (Soms denken we dat het nog een geluk was voor hem, en voor ons hele verhaal, dat Dunia van hem hield om zijn briljante geest, want zijn karakter was misschien te egoïstisch om liefde op te wekken.) De filosoof die niet mocht filosoferen was bang dat zijn kinderen van hem de droeve gaven zouden erven die zijn schat en zijn vloek waren. 'Iemand met een dunne huid, een vooruitziende blik en een ongebreidelde tong,' zei hij, 'voelt te veel, ziet te scherp en spreekt te vrijuit. Kan gekwetst worden door de wereld waar die zich onkwetsbaar acht, doorziet de veranderlijkheid van de wereld waar die zichzelf onveranderlijk vindt, beseft wat er staat te gebeuren voordat anderen dat beseffen, weet dat de barbaarse toekomst de poorten van het heden afbreekt terwijl anderen zich aan het decadente, holle verleden vastklampen. Als onze kinderen geluk hebben, erven ze alleen je oren, maar helaas, omdat ze onmis-

kenbaar van mij zijn, zullen ze waarschijnlijk te snel te veel nadenken, en te vroeg te veel horen, ook dingen die niet gedacht of gehoord mogen worden.’

‘Vertel me een verhaal,’ vroeg Dunia vaak in bed toen ze nog maar kort bij elkaar waren. Hij ontdekte al snel dat ze ondanks haar schijnbare jeugd veeleisend en eigenzinnig kon zijn, in en buiten het bed. Hij was een grote man en zij was als een vogeltje of een wandelende tak, maar hij had vaak het gevoel dat zij sterker was. Ze was de vreugde van zijn oude dag, maar eiste een energie van hem die hij nauwelijks kon opbrengen. Op zijn leeftijd wilde hij in bed soms niets anders dan slapen, maar Dunia vond zijn pogingen om in slaap te sukkelen van kilheid getuigen. ‘Als je de hele nacht wakker blijft om de liefde te bedrijven,’ zei ze, ‘ben je uitgeruster dan wanneer je urenlang als een os ligt te snurken. Dat is algemeen bekend.’ Op zijn leeftijd was het niet altijd gemakkelijk om de vereiste toestand te bereiken voor de daad, en al zeker niet nacht na nacht, maar zij zag zijn bejaarde opwindingsproblemen als een bewijs van zijn weinig liefdevolle aard. ‘Wanneer je een vrouw aantrekkelijk vindt, is het nooit een probleem,’ zei ze tegen hem. ‘Maakt niet uit hoeveel nachten achter elkaar. Ik persoonlijk ben altijd geil, ik kan eeuwig doorgaan, ik ben niet te stuiten.’

Zijn ontdekking dat haar fysieke vuur beteugeld kon worden met verhalen had voor enige verlichting gezorgd. ‘Vertel me een verhaal,’ zei ze, terwijl ze zich onder zijn arm oprolde zodat zijn hand op haar hoofd rustte, en hij dacht, mooi zo, ik heb vannacht vrijaf, en hij vertelde haar, stukje bij beetje, de geschiedenis van zijn geest. Hij gebruikte woorden die veel van zijn tijdgenoten schokkend vonden, zoals ‘rede’, ‘logica’ en ‘wetenschap’, de drie zuilen van zijn filosofie, de ideeën die ertoe hadden geleid dat zijn boeken waren ver-

brand. Dunia was bang voor die woorden maar ze raakte opgewonden van haar angst, kroop dicht tegen hem aan en zei: 'Hou mijn hoofd vast wanneer je het met je leugens vult.'

Er zat een diepe, droeve wond in hem, want hij was een verslagen man, hij had de grote slag van zijn leven verloren van een Pers, Ghazali van Tus, een tegenstander die al vijftientig jaar dood was. Honderd jaar geleden had Ghazali een boek geschreven, *De incoherentie van de filosofen*, waarin hij een aanval deed op Grieken als Aristoteles, de neoplatonici, en hun medestanders Ibn Sina en al-Farabi, de grote voorlopers van Ibn Rushd. Op een gegeven moment had Ghazali een geloofscrisis doorgemaakt, maar daarna was hij de grootste gesel van de filosofie geworden in de wereldgeschiedenis. Filosofie, schimpte hij, was niet in staat het bestaan van God te bewijzen, of zelfs de onmogelijkheid van het bestaan van twee goden te bewijzen. Filosofie geloofde in de onvermijdelijkheid van oorzaak en gevolg, en kleineerde zo de macht van God, die gemakkelijk kon ingrijpen om gevolgen te veranderen en oorzaken gevolgloos te maken als hij dat verkoos.

'Wat gebeurt er,' vroeg Ibn Rushd aan Dunia toen de nachten in stilte hulde en ze over verboden dingen konden spreken, 'als een brandende stok in aanraking komt met een bol katoen?'

'Dan vat het katoen vlam, natuurlijk,' antwoordde ze.

'En waarom vat het vlam?'

'Omdat dat nu eenmaal zo gaat,' zei ze, 'het vuur likt aan het katoen en het katoen wordt deel van het vuur, zo gaan de dingen.'

'De wet van de natuur,' zei hij, 'oorzaken hebben gevolgen,' en haar hoofd knikte onder zijn strelende hand.

'Hij was het daar niet mee eens,' zei Ibn Rushd, en ze wist

dat hij de vijand bedoelde, Ghazali, de man die hem had verslagen. ‘Hij zei dat het katoen vlam vatte omdat God dat liet gebeuren, omdat in Gods universum dat wat God beschikt de enige wet is.’

‘Dus als God wilde dat het katoen het vuur doofde, als hij wilde dat het vuur deel werd van het katoen, dan had hij dat kunnen doen?’

‘Ja,’ zei Ibn Rushd. ‘Volgens Ghazali’s boek kon God dat doen.’

Ze dacht even na. ‘Dat is stom,’ zei ze uiteindelijk. Zelfs in het donker voelde ze hoe de gelaten glimlach, de glimlach vol cynisme maar ook vol pijn, zich schuins over zijn bebaarde gezicht verspreidde. ‘Hij zou zeggen dat dit het ware geloof was,’ antwoordde hij, ‘en het daar niet mee eens zijn, zou... incoherent zijn.’

‘Dus alles kan gebeuren als God besluit dat het mag,’ zei ze. ‘De voeten van een man zouden bijvoorbeeld niet langer de grond kunnen raken, hij zou op lucht kunnen gaan lopen.’

‘Een wonder is gewoon God die de regels van zijn spel verandert,’ zei Ibn Rushd, ‘en als wij het niet begrijpen, komt het doordat God in wezen onnoembaar is, dat wil zeggen, ons begrip te boven gaat.’

Ze zweeg weer. ‘Veronderstel dat ik veronderstel dat God misschien niet bestaat,’ zei ze uiteindelijk. ‘Veronderstel dat jij me laat veronderstellen dat “rede”, “logica” en “wetenschap” een magie bezitten die God overbodig maakt. Kun je zelfs maar veronderstellen dat het mogelijk zou zijn zoiets te veronderstellen?’ Ze voelde hoe zijn lichaam verstrakte. Nu was hij bang voor háár woorden, dacht ze en dat deed haar op een vreemde manier genoeg. ‘Nee,’ zei hij te nors. ‘Dat zou echt een domme veronderstelling zijn.’

Hij had zelf ook een boek geschreven, *De incoherentie van*

de incoherentie, waarin hij over een afstand van honderd jaar en duizend mijl Ghazali van repliek diende, maar ondanks de pittige titel was de invloed van de dode Pers onverminderd en was het uiteindelijk Ibn Rushd die in ongenade was gevallen, en wiens boek was prijsgegeven aan vlammen die de bladzijden verteerden, want dat was wat het vuur op dat moment mocht doen van God. In al zijn geschriften had hij geprobeerd de woorden 'rede', 'logica' en 'wetenschap' te verzoenen met de woorden 'God', 'geloof' en 'Koran', maar hij was daar niet in geslaagd, al gebruikte hij heel subtiel het argument berustend op mildheid, door met een citaat uit de Koran aan te tonen dat God moest bestaan vanwege de tuin van aardse lusten die hij de mensheid had geschonken, *en zenden wij niet vanuit de wolken regen neder die voortstroomt opdat wij daardoor graan en plantengroei voortbrengen, en weelderige tuinen?* Hij was een enthousiaste amateurtuinier en het argument berustend op mildheid leek hem zowel een bewijs van het bestaan van God als van diens wezenlijk milde, gulle aard, maar de voorstanders van een wrede God hadden hem verslagen. Nu lag hij, dat dacht hij tenminste, in bed met een bekeerde Jodin die hij uit het bordeel had gered en die alles leek te weten van zijn dromen, waarin hij met Ghazali discussieerde in de taal van het onverenigbare, de taal van de hartgrondigheid, van tot-het-bittere-eind, die hem tot de beul zou hebben gedoemd als hij hem in zijn wakende leven zou hebben gebruikt.

Naarmate Dunia zich vulde met kinderen die ze vervolgens loosde in het huisje, was er steeds minder ruimte voor de geëxcommuniceerde 'leugens' van Ibn Rushd. Ze hadden steeds minder intieme momenten en geld werd een probleem. 'Een echte man ziet de consequenties van zijn daden onder ogen,' zei ze tegen hem, 'vooral een man die in oorza-

ken en gevolgen gelooft.' Maar geld verdienen was nooit zijn sterkste kant geweest. De paardenhandel was verraderlijk en nietsontziend en hij maakte weinig winst. Op de tinajamarkt had hij veel concurrenten, dus waren de prijzen laag. 'Reken je patiënten meer,' raadde ze hem geërgerd aan. 'Je moet je vroegere aanzien uitbuiten, hoe bezoedeld het ook is. Wat heb je anders? Het is niet genoeg een kindermaakmonster te zijn. Je maakt kinderen, de kinderen komen, de kinderen moeten gevoed worden. Dat is "logisch". Dat is "redelijk".' Ze wist welke woorden ze tegen hem moest gebruiken. 'Wie dat niet doet,' riep ze triomfantelijk, 'is incoherent.'

(Jinns zijn dol op glimmende dingen, goud en juwelen en zo, en vaak verstoppen ze hun voorraad in onderaardse grotten. Waarom riep de jinnia-prinses niet *open* tegen de deur van een schatgrot om hun financiële problemen in één klap op te lossen? Omdat ze een menselijk bestaan had gekozen, een menselijke verbintenis als de 'menselijke' vrouw van een mens, en ze door haar keus gebonden was. Als ze in dit late stadium haar ware aard had onthuld aan haar geliefde, zou ze een soort verraad, of leugen, in de kern van hun relatie hebben onthuld. Dus zweeg ze, uit angst dat hij haar in de steek zou laten. Maar uiteindelijk verliet hij haar toch; om zijn eigen menselijke redenen.)

Er was een Perzisch boek dat *Hazar Afsaneh* heette, ofwel *Duizend Verhalen*, en dat in het Arabisch was vertaald. In de Arabische versie stonden minder dan duizend verhalen, maar de handeling was verspreid over duizend nachten, of, omdat ronde getallen lelijk waren, duizend nachten en nog een nacht. Hij had het boek nooit gezien maar veel van de verhalen waren hem aan het hof verteld. Het verhaal van de visser en de jinni sprak hem aan, niet zozeer vanwege de fantasie-elementen (de jinni uit de lamp, de magische pratende

vissen, de betoverde prins die half mens half marmer was), maar vanwege de technische schoonheid, de manier waarop verhalen in andere verhalen waren geplooid en weer andere verhalen bevatten die in zichzelf waren geplooid, zodat het verhaal een ware spiegel van het leven werd, volgens Ibn Rushd, waarin al onze verhalen de verhalen van anderen bevatten en zelf weer gevat zijn in grotere, grootsere vertellingen, de geschiedenissen van onze familie of ons geboorteland of geloof. Mooier nog dan de verhalen binnen verhalen was het verhaal van een verhalenvertelster, een prinses die Shahrazad of Scheherazade heette, en die haar verhalen aan een moordlustige echtgenoot vertelde om te voorkomen dat ze werd geëxecuteerd. Verhalen tegen de dood, om een barbaar te beschaven. Aan het voeteneind van de echtelijke sponde zat Shahrazads zuster, haar volmaakte publiek, die om nog een verhaal vroeg, en nog een, en nog een. Aan de naam van de zuster ontleende Ibn Rushd de naam voor de horde kinderen die aan de lendenen van zijn minnares Dunia ontsproot, want de zuster heette, heel toevallig, Dunyazad, 'en wat hier het huis zonder licht vult en mij dwingt een buitensporig honorarium te vragen aan mijn patiënten, de zieken en zwakken van Lucena, is de komst van de *Dunia-zát*, dat wil zeggen Dunia's stam, de Duniazaten, het Duniavolk, dat in vertaling "het volk van de wereld" betekent.'

Dunia was diep beledigd. 'Je bedoelt dat onze kinderen niet de naam van hun vader kunnen dragen omdat we niet getrouwd zijn,' zei ze. Hij glimlachte zijn droeve scheve glimlach. 'Het is beter dat ze de Duniazát zijn,' zei hij, 'een naam die de wereld bevat en er niet door veroordeeld wordt. Als ze de Rushdi waren, zouden ze de geschiedenis ingaan met een teken op hun voorhoofd.' Ze begon over zichzelf te spreken als Scheherazades zuster en vroeg steeds om verhalen, alleen

was haar Scheherazade een man, was haar minnaar niet haar broer, en konden sommige van zijn verhalen voor hen allebei de dood betekenen als de woorden per ongeluk aan het duister van de slaapkamer zouden ontsnappen. Dus was hij een soort anti-Scheherazade, zei Dunia tegen hem, precies het tegenovergestelde van de verhalenvertelster in *Duizend nachten en een nacht*; haar verhalen redden haar leven, terwijl de zijne zijn leven in gevaar brachten. Maar toen triomfeerde kalief Abu Yusuf Yaqub in de oorlog, behaalde hij zijn grootste militaire overwinning op de christelijke koning van Castilië, Alfons VIII, in Alarcos aan de rivier de Guardania. Na de Slag bij Alarcos, waarbij zijn troepenmacht 150 000 Castiliaanse soldaten om het leven bracht, de helft van het christelijke leger, noemde de kalief zichzelf al-Mansur, de Zegvierende, en met het zelfvertrouwen van een veroverende held maakte hij een eind aan de dominantie van de fanatieke Berbers en riep Ibn Rushd terug naar het hof.

Het schandeteken werd van het voorhoofd van de oude filosoof gewist, zijn ballingschap werd beëindigd, hij werd gerehabiliteerd, in genade aangenomen en keerde eervol terug naar zijn oude positie van hofarts in Córdoba, twee jaar, acht maanden en achtentwintig dagen nadat zijn ballingschap was begonnen, ofwel duizend dagen en nachten en nog een dag en een nacht; en Dunia was natuurlijk weer zwanger, en hij trouwde natuurlijk niet met haar, hij gaf haar kinderen natuurlijk nooit zijn naam, hij bracht haar natuurlijk niet naar het hof van de Almohaden, dus gleed zij weg uit de geschiedenis, die hij meenam toen hij vertrok, samen met zijn toga's, zijn borrelende retorten en zijn manuscripten, sommige ingebonden, andere in rollen, manuscripten van de boeken van andere mannen, want die van hemzelf waren verbrand, hoewel veel exemplaren bewaard waren gebleven, had hij haar

verteld, in andere steden, in de bibliotheken van vrienden, en op plekken waar hij ze had verstoep als bescherming tegen de dag dat hij uit de gunst zou raken, want een wijs man bereidt zich altijd voor op tegenslag, maar als hij echt bescheiden is, wordt hij verrast door een gelukkige wending van het lot. Hij ging weg zonder zijn ontbijt op te eten of afscheid te nemen, en ze bedreigde hem niet, onthulde niet haar ware aard of de macht die in haar verborgen lag, zei niet, ik weet wat je hardop in je dromen zegt, wanneer je iets veronderstelt wat onverstandig is om te veronderstellen, wanneer je niet meer probeert het onverenigbare te verenigen en de vreselijke, fatale waarheid spreekt. Ze liet zonder enig verzet toe dat de geschiedenis haar verliet, zoals kinderen een grote optocht voorbij laten gaan, en hem in hun herinnering bewaren, tot iets onvergetelijks maken, zich eigen maken; en ze bleef van hem houden, ook al had hij haar zo achteloos in de steek gelaten. Je was mijn alles, wilde ze tegen hem zeggen, je was mijn zon en maan, en wie moet nu mijn hoofd vasthouden, wie zal mijn lippen kussen, wie zal een vader voor onze kinderen zijn, maar hij was een groot man, voorbestemd voor de eregalen van de onsterflijken en al die krijsende koters waren niet meer dan wrakhout dat hij in zijn kielzog achterliet.

Op een dag, fluisterde ze tegen de afwezige filosoof, op een dag, lang nadat je bent overleden, komt het moment dat je je vaderschap wilt opeisen en op dat moment zal ik, je geestvrouw, je wens in vervulling laten gaan, al heb je mijn hart gebroken.

Men gaat ervan uit dat ze nog een tijdje tussen de mensen bleef wonen, misschien tegen beter weten in hopen op zijn terugkomst, en dat hij haar geld bleef sturen, dat hij haar misschien van tijd tot tijd opzocht, en dat ze de paardenhandel

opgaf maar doorging met de tinajas. Maar nu de zon en maan van de geschiedenis voor altijd waren ondergegaan over haar huis, werd haar verhaal een verhaal van schaduwen en mysteries, dus misschien is het waar wat beweerd wordt, dat de geest van Ibn Rushd na zijn dood naar haar terugkeerde en nog meer kinderen verwekte. Mensen zeiden ook dat Ibn Rushd haar een lamp bracht met een jinni erin en dat de jinni de vader was van de kinderen die werden geboren nadat hij haar had verlaten – en zo zien we hoe gemakkelijk geruchten dingen door elkaar halen! En ze zeiden ook, minder vriendelijk, dat de verlaten vrouw elke man die haar huur wilde betalen in huis nam, en dat elke man die ze in huis haalde haar met een nieuw broedsel achterliet, zodat de Dunia-zát, het broedsel van Dunia, niet langer bastaard-Rushdi waren, althans sommige ervan, of veel ervan, of de meeste ervan; want in de ogen van de meeste mensen was het verhaal van haar leven een hakkelende regel geworden, waarvan de letters oplostten in betekenisloze vormen, niet in staat te onthullen hoe lang ze leefde, of hoe, of waar, of met wie, of wanneer en hoe – en of – ze doodging.

Niemand viel het op of maakte het iets uit dat ze zich op een dag opzij draaide en door een spleet in de wereld teruggleed naar Peristan, de andere werkelijkheid, de wereld van dromen waaruit de jinns van tijd tot tijd opduiken om de mensheid ellende of geluk te bezorgen. Voor de dorpingen van Lucena leek ze te zijn opgelost, misschien in vuurloze rook. Nadat Dunia uit onze wereld was vertrokken, werd het aantal reizigers uit de jinn-wereld naar de onze geringer, en toen kwamen ze heel lang helemaal niet meer, en raakten de spleten in de wereld overwoekerd met het fantasieloze onkruid van conventie en de doornstruiken van saaie concreetheid, tot ze uiteindelijk helemaal dichtgingen en onze voor-

ouders het moesten doen zonder de zegeningen of vloeken van de magie.

Maar Dunia's kinderen gedijden. Dat mag gezegd worden. En bijna driehonderd jaar later, toen de Joden uit Spanje verdreven werden, ook de Joden die niet konden zeggen dat ze Joden waren, gingen de kinderen van Dunia's kinderen scheep in Cadiz en Palos de Moguer, of liepen ze de Pyreneeën over of vlogen op vliegende tapijten of in enorme kruiden als echte jinn-achtigen, en doorkruisten continenten en bevoeren de zeven zeeën en beklommen hoge bergen en zwommen machtige rivieren over en gleden diepe valleien in en vonden beschutting en veiligheid waar ze maar konden, en ze vergaten elkaar snel, of onthielden zo lang ze konden en vergaten dan, of vergaten nooit, zodat ze een familie werden die niet meer echt een familie was, een stam die niet meer echt een stam was; ze namen elke godsdienst en geen enkele godsdienst aan, velen van hen kenden na de eeuwen van bekering hun bovennatuurlijke oorsprong niet meer, en waren het verhaal van de gedwongen bekering van de Joden vergeten, zodat sommigen van hen manisch vroom werden terwijl anderen minachtend ongelovig waren; een familie zonder plaats maar met familie in elke plaats, een dorp zonder locatie, al baanden ze zich een weg door elke locatie op de aardbol, als wortelloze planten, mossen of kruipende orchideeën die op elkaar moeten steunen, omdat ze in hun eentje niet overeind blijven.

De geschiedenis is wreed voor degenen die ze achterlaat, en kan even wreed zijn voor degenen die haar schrijven. Ibn Rushd stierf (conventioneel, van ouderdom, dat geloven we tenminste) toen hij op reis was in Marrakesh, nauwelijks een jaar na zijn rehabilitatie, en zag nooit zijn roem groeien, zag nooit hoe die zich verspreidde buiten de grenzen van zijn

eigen wereld naar de wereld van de ongelovigen daarbuiten, waar zijn commentaar op Aristoteles het fundament werd onder de populariteit van zijn machtige voorganger, de hoeksteen van de goddeloze filosofie van de ongelovigen, de zogenaamde *saecularis*, waarmee het soort idee werd bedoeld dat maar eens in een *saeculum*, een eeuw van de wereld, voorkwam, of misschien een idee voor de eeuwigheid, en dat het evenbeeld en de weerklank was van de ideeën die hij alleen in dromen had uitgesproken. Misschien zou hij, als godvruchtig man, niet enthousiast zijn geweest over de plaats die hij in de geschiedenis heeft gekregen, want het is een vreemd lot voor een gelovige om de inspiratie te worden voor ideeën die geen geloof nodig hebben, en een nog vreemder lot wanneer de filosofie van een man buiten de grenzen van zijn eigen wereld zegeviert maar binnen die grenzen wordt verslagen, omdat in de wereld die hij kende de kinderen van zijn dode tegenstander Ghazali zich vermenigvuldigden en het koninkrijk erfden, terwijl zijn eigen bastaardgebroed uitvloog, met achterlating van zijn verboden naam, om de aarde te bevolken. Een groot deel van de overlevenden belandde op het Noord-Amerikaanse continent, en veel anderen op het grote Zuid-Aziatische subcontinent, dankzij het verschijnsel 'klonteren' dat deel uitmaakt van de mysterieuze onlogica van willekeurige distributie; en velen van hen verspreidden zich westelijk en zuidelijk over de Amerika's, en noordelijk en westelijk van die grote diamant aan de voet van Azië naar alle landen van de wereld, want van de Duniazát kun je met recht zeggen dat ze niet alleen merkwaardige oren hebben, maar ook jeukende voeten. En Ibn Rushd was dood, maar zoals we zullen zien zetten hij en zijn tegenstander hun dispuut voort over het graf heen, want aan discussies van grote denkers komt nooit een einde, omdat het idee discus-

sie op zich al een werktuig is om het verstand te slijpen, het scherpste werktuig dat er is, ontstaan uit de liefde voor kennis, oftewel filosofie.